

A népi és egyházas vallásosság ütközésének egyházpolitikai vonatkozásai a 20. század eleji Moldvában

ELŐZMÉNYEK

A moldvai katolikus egyház történetével, a katolikus lakosság vallásosságával foglalkozó magyar történetírás általában a Vatikáni, a Magyar Nemzeti, a Gyulafehérvári Érseki, valamint a Bukaresti Érseki és az ugyanitt működő Titkosszolgálati Levéltárakban fellelhető forrásokat ismeri, illetve használja¹. Kevés olyan magyar néprajzi kutatásról tudunk, amely egy-egy, a moldvai katolikusok vallásosságával foglalkozó kérdés vizsgálata során archív anyagot is felhasznál,² az idézett források többsége a történészek által közreadott iratok elemzésében merül ki.³ Más a helyzet a román kutatások terén. Ugyan a moldvai katolicizmus történetét kutató Jászvásári Római Katolikus Püspökség történeti kutatóközpontjának⁴ munkatársai többségben történészek, az általuk jegyzett kiadványok jelentős része pedig történeti tárgyú, a szerzők messzemenően támaszkodnak az állami levéltárakban, a püspökség levéltárában valamint a helyi plébániák archívumaiban őrzött dokumentumokra. Kiadványaik monografikus jellegűek, ami azt is jelenti, hogy néprajzi, folklorisztikai fejezeteket is bőségesen tartalmaznak. A fennálló egyházpolitikai érintettség, a kiadványok nagy részét terhelő ideológiai szemlélet miatt e szakirodalom felhasználása természetesen megfelelő kritikai szempontok érvényesítése révén lehetséges, ám megkerülhetetlen.⁵ 2011-ben több hónapot tölthettem el Jászvásár (Iași), Karácsonykő (Piatra Neamț) és Bákó (Bacău) megyeszékhelyek

¹ 2013. május 22-én a Jankó János-díj átvételekor elmondott előadás átdolgozott változata. Köszönetet mondok Szemerkenyi Ágnesnek és Barna Gábornak a lektori véleményükben megfogalmazott szakmai észrevételeikért.

² A moldvai megyei levéltárakban őrzött forrásokat ismereteim szerint Kinda István etnográfus és Varga Andrea történész használta fel egy-egy tanulmányában (Kinda 2010; Varga 2006a: 71–76; 2006b: 157–161).

³ Például Nagy – Olti 2009; Perca 2012; Vincze 2004. Ezen a téren egyedülálló Tóth István György történész 1999-ben közreadott tanulmánya, amelyben a szerző a Vatikáni Levéltárban őrzött, Moldvából küldött, és a moldvai katolikusokról szóló jelentések, beadványok alapján tárta fel a 17. századi moldvai katolikusok vallásos életének néhány markáns jelenségét (Tóth 1999: 26–29).

⁴ Departamentul de cercetare istorică al Episcopiei Romano-Catolice Iași.

⁵ Az egyház által támogatott és/vagy közreadott kiadványok jelentős többsége az ugyancsak egyházi személyek (Iosif Petru Pal, Dumitru Mărtinaș) által megfogalmazott teória szellemében, illetve annak igazolása céljából írónak. E ma is tudományosnak számító nézet szerint a moldvai katolikusok román eredetűek, akik az erdélyi földesúri elnyomás elől Moldvába menekültek, nyelvük, szokásaik és identitásuk sajátosságai erdélyi román származásukat igazolja.

állami levéltáraiban.⁶ A levéltári forrásfeltárás egyik fontos célja a Jászvásári Római Katolikus Püspökség megalakulásával, ehhez kapcsolódóan pedig a moldvai katolikus népcsoport pasztorációjával, oktatásügyével (hitoktatásával) kapcsolatos iratok feltárása volt.

Tanulmányomban – az itt feltárt és eddig áttekintett források adataira alapozva – áttekintem a hagyomány fokozatos átfőrmálásának folyamatát, amely annak az eredménye, hogy a helyi közösségek életvilágát egészében meghatározó népi kultúra és szokásvilág a 19–20. század fordulóján intézményesülő és modernizálódó helyi egyházmegye politikai ütközőzónájába került.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a folyamat felvázolásában csak az eddig megismert adatokra támaszkodhatom,⁷ a fellelt források további tanulmányozása révén szerzett újabb és újabb információk minden bizonnyal árnyalni fogják a vizsgálat jelenlegi megállapításait. Ezzel együtt, indokoltnak látom magának a problémának a felvetését, hiszen az itt felhasznált források tartalma a későbbiekben sem fog változni, annál inkább a hozzájuk kapcsolódó kutatói interpretáció, ami azonban nem akadályozza meg a kutatás első eredményeinek szintetizálását. Jelen tanulmány elsősorban a román nyelvű katolicizmus születéséhez, és ezzel párhuzamosan a magyar nyelvű népi vallásosság és szokásvilág háttérbe szorulásához kapcsolódó egyházpolitikai, vallási és etnikai tényezők számbavételére irányul.⁸

A MISSZIÓS PAPSÁG VISZONYA A NÉPI KULTÚRÁHOZ

A társadalomkutatás szerint a népi kultúrában a szokás – függetlenül attól, hogy mitológiai gyökerekkel rendelkezőnek vagy mechanikus természetűnek tekintjük – az élet egészét szabályozta, hegemon szerepét mindaddig megőrizte, míg az állam és/vagy az egyház kodifikált törvényei meg nem jelentek.⁹ A 19. századi moldvai közösségekben a szokás és a korabeli állami és egyházi törvény együttesen volt jelen, a közösségek működése a kettő összefonódásán alapult.¹⁰ A társadalom belső öntörvényű működése révén kialakult „íratlan törvényekhez”, „élő szokásokhoz” való igazodás és többé-kevésbé toleráns viszonyulás, ebben az évszázadban a

⁶ A kutatást a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj (2011), valamint a 68325 számú OTKA tette lehetővé.

⁷ A levéltári kutatás során több mint tizenegyezer digitális felvételt készítettem többségükben egyházi, vagy vallással kapcsolatos forrásokról. Az iratok átolvasása és feldolgozása a kezdeti szakaszban tart.

⁸ A hazai néprajzkutatásban hasonló, irányadó történeti, liturgia- és mentalitástörténeti jellegű vizsgálatokat végzett például Pócs Éva, az egyházi benedikció és a paraszti ráolvasás terén, Bárh Dániel az egyház és a népi kultúra kora újkori viszonya, az exorcizmus, a népszokások, a szentelmények terén (Pócs 1984: 109–137; Bárh 2005, 2010).

⁹ Tánczos Vilmos szerint a népi kultúra egésze „szokásjellegű, s mint ilyen, csak a kodifikált törvények mellett, esetleg azok ellenében létezhet” (Tánczos 1996: 223–226).

¹⁰ Radcliffe-Brown azon az állásponton volt, hogy az erkölcs, a törvény és a vallás alkotja azt a komplex rendszert, „amely által az ember képessé vált együtt élni a társadalmi kapcsolatok szervezett rendjében” (Radcliffe-Brown 2004: 135).

Moldvában működő olasz, német, lengyel misszionáriusok gyakorlatára még jellemző volt. Mindazonáltal a népi kultúra, a helyi népszokások „erkölcstelen”, „pogány”, „barbár” stb. jegyeiről már a 17. századtól ismerünk feljegyzéseket. Beke Pál jezsuita szerzetes 1644-ben például azt írja, a moldvai magyarok egy része, szokásaik alapján, inkább nevezhető barbárnak, mint kereszténynek. Később azt is megjegyzi, hogy az itt élő szászokat, románokat és magyarokat mindössze a nyelvük és a vallásuk különbözteti meg a tatároktól, lévén, hogy ruhájuk, konyhájuk és viselkedésük azokéval egyforma.¹¹ A misszionáriusok később leányrablásról, törvénytelen együttélésről, sorozatos házasságtörésekről, pogány halottkultuszról, ördögűzésről stb. számolnak be, amelyek megszüntetésére, azok erőteljes kulturális beágyazottsága miatt nem igen vállalkozhattak. Megjegyzendő, hogy a misszionáriusok megnyilatkozásait igen ritkán lehet lokalizálni, konkrét közösséghez kötni, a jelentések tartalmát pedig az egyes szerzetes(rend)ek érdekeit, indítékait szem előtt tartva lehet csak értelmezni.¹² A 19. századból nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy a területen működő misszió (mint intézmény) megkísérelte volna a helyi szokások felszámolását vagy visszaszorítását. A misszió a vallási műveletlenség megszüntetésén, azaz a hittani ismeretek terjesztésén sem igen fáradozott,¹³ s az erre vonatkozó, a 19. század közepétől megszorított rendeletek, kivált a nyelvi anomáliák miatt, érdemben nem változtattak a helyzeten.¹⁴

A moldvai népi kultúra pogány jellegének és a katolikus lakosság vallási műveletlenségének okai ugyan szerteágazóak, a források adatai alapján annyi mégis bizonyosra vehető, hogy a jelenség a misszionáriusok műveltségével is összefügg.¹⁵ A jezsuita misszionáriusok tudósításai szerint például a ferencesek „farkasokként bűnbe vezetik a tudatlan népet”.¹⁶ A világi papok felkészültségét illetően a már

¹¹ Tóth 2006: 14. Deodatus szófiai püspök feljegyzése szerint, a nép sok helyen „úgy él, mint az állatok, anélkül, hogy tudná az ünnepnapokat és a böjtöket” (Tóth 1999: 26–29). A „vadság” fogalma a helyiek által írt feljegyzésekben is előfordul, főként azokban az iratokban, ahol a pap nélküli állapotot jellemzik. „Eszteendő óta nem láttunk papot, mű pap nélkül olyanak vagyunk itt, mint a 'barmok'” – idézi a csügési Orbán Istvánt Gegő Elek 1838-ban (Gegő 1838: 13).

¹² A Moldvában tevékenykedő jezsuita és ferences, magyar és idegen misszionáriusok közötti – többnyire a misszió vezetésének a megnyeréséért folytatott harcból fakadó – feszültségekről részletesebben lásd Tóth 1999.

¹³ Tánczos Vilmos úgy véli, a korabeli állapotok tükrében nem tűnik túlzásnak azt állítani, hogy „a moldvai magyar katolikusoknak a 17–18. század folyamán alig volt hivatalos vallásosságuk” (Tánczos 1995: 85).

¹⁴ Az idegen nyelvű misszionáriusok helyett a többségben magyar nyelvű kántorok végeztek valamiféle hitoktatást a gyermekek és fiatalok körében egy-egy szentség kiszolgálását megelőzően.

¹⁵ Tóth 1999: 26, 29.

¹⁶ Tóth 1999: 26–29, 2006: 15; A misszionáriusok felkészültségéről Zöld Péter 1781-ben, Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz címzett levelében azt írja: a római kongregáció által kiküldött olasz ferences szerzetesek „sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni, és azt a kilenc magyar plébániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják” (Zöld 2002: 53, 63; vö. Tánczos 2006: 36). Tudunk olyan református lelkészekről is, akik a katolikus rítusokat nem ismerve vezették – meglehetősen népszerűséggel – a Bákó környéki katolikusok vallásos életét (Tóth 2006: 15).

idézett Beke Pál megjegyzi: némelyik oly műveletlen, hogy a misekönyvet is alig tudja olvasni.¹⁷ A – feltehetően helyi származású – Berkus János pap 1677–1695 között készített jelentésében azt írja: „Bákóban és környékén a *tanítás elhanyagolása miatt* az emberek műveletlenek, durvák és engedetlenek”.¹⁸ Ion N. Ciocan románvásári tanár az 1900-as évek legelején írt rövid tanulmányában úgy fogalmaz, a katolikusoknak „fogalmuk sincs a vallási dogmákról. Babonások”.¹⁹ A korabeli és a későbbi (19–20. századi) moldvai ortodox értelmiség a műveletlennek tartott katolikus papokat tette felelőssé a katolikus lakosság „babonás” életvitele miatt.²⁰ 1910-ben a bérmlás szentségének a kiszolgálása céljából a moldvai katolikus településeket meglátogató Iosif Camilli maga is szembesül azzal, hogy: „a felnőtt lakosság körében a vallásos ismeretek nem igazán terjedtek el”,²¹ aminek a legfőbb oka a (rendszeres) hitoktatás hiánya és a már sokat emlegetett nyelvi problémák.

Az idegenből jött misszionáriusok nem beszélték híveik nyelvét,²² nem ismer(het)ték a helyi hagyományokat, vallási szolgáltatásaik a liturgia bemutatására és a szentségek kiszolgálására szorítkoztak.²³ A Vatikán által Moldvába küldött Josephus Tommasi 1858-ban készített beszámolójában azt olvassuk, hogy a Moldvában állandó apostoli helynökök semmiféle szakmai ellenőrzést nem folytattak a misszionárius papok körében, az itt szolgáló papok nem álltak kapcsolatban egymással; mind a papok, mind pedig a kántorok szabadon és önkényesen tevékenykedtek.²⁴ A papokat a filiákon „helyettesítő” falusi kántorok többsége gyakran a legalapvetőbb egyházi szertartásokat, dogmákat sem, vagy csak azokat ismerte.²⁵ Igen szerény, voltaképpen a katekizmus tételeinek a megtanításában kimerülő hitoktatói tevékenységet főként a századfordulótól folytattak, de nem minden településen.²⁶

¹⁷ Tóth 2006: 15. 206. Vö. Bitay 1928: 117.

¹⁸ Boros 1927: 68. Kiemelés: I. L.

¹⁹ Ciocan é. n.: 18–19, 72.

²⁰ Közismert, hogy Európában a 16. századig, térségünkben, Közép-Kelet Európában még később is, a(z alsó) papság mentalitása és magatartása közel állt a népéhez, vagy kifejezetten népi jellegű volt. A papság spontán és természetes módon vett részt a népi kultúrában (Tánczos 1996: 235).

²¹ Arch. Rom. Cat. Buc. Dos. nr. XIII. vol. 1. 187. lap.

²² A már idézett Zöld Péter azt írja: „a katolikusok csaknem mindnyájan csak név szerint mondhatók katolikusoknak, minthogy az olasz atyák a nyelvnek nem tudása miatt nem képesek őket a hit elemeibe oktatni” (Zöld 2002: 64; Domokos 1998: 267–284; Szöcs 2002: 5–48). Ojtoz lakói Scitovszky János hercegprímásnak címzett levelükben (1860. március 16.) a következőket írják: „Vannak most is olaszok, kik sem oláhul, sem magyarul nem tudnak. [...] Ha prédikál vagy egyszer, senki nem érti, mert sem oláhul, sem olaszul nem mond, még az született oláh sem érti mit mond, inkább csak kineveti” (Vincze 2004: 63–66).

²³ Nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy a misszionáriusok által közvetített hittani ismeretek milyen mértékben voltak hitelesek/hivatalosak, illetve hogy a nyelvi problémák miatt egyáltalán eljutottak-e az érintettekhez. Orosz György egyik tanulmányában kimutatta, hogy a nagyorosz nép keresztényesítése során „a helyi szláv lakosság nyelvét nem értő bizánci görög papok és főpapok csak a keresztelés végrehajtásának általános irányítását végezheték” (Orosz 1993: 42).

²⁴ Bișoc é. n.: 84. Vö. Seres 2003b: 326.

²⁵ Tánczos 1996: 238; 1995: 83.

²⁶ A kántorok tevékenységét nem a hitoktatás, hanem a vallási alkalmak (litánia, közösségi imádko-

A misszionárius papok ritka megjelenése egy-egy településen azért sem okozott problémát,²⁷ mert – a feljegyzések szerint – egyrészt semmiféle „lelki kapcsolatot” nem tudtak kialakítani a néppel,²⁸ másrészt a helyi közösségek kultúrája, folklórja szükségszerűen pótolta azokat a területeket, amelyeket az egyház(i intézmény) üresen hagyott.²⁹ A missziós terepre berendezkedő misszionáriusok, a keresztény tanok terjesztése során (feltehetően) megelégedtek néhány alapvető dogma terjesztésével és a szertartások megtartásával. A vallási élet számos területén a népi hitvilág élt/élhetett tovább mindaddig, míg a 20. századi egyházi beavatkozás meg nem szüntette, vagy integrálta azt.³⁰ Az egyház (és a papság) állandó jelenlétét nélkülöző katolikus közösségek „önálló vallásos életre rendezkedtek be, a vallásgyakorlat sajátos formáit alakították ki”,³¹ ahol a vallás – Clifford Geertz meghatározását idézve – egyben kulturális rendszert alkotott.³² A korabeli sajtóközlésekből, útinaplókból kiderül, hogy a falvak népi kultúrája teljes és koherens vallásos világképet nyújtott/biztosított az egyén és a közösségek számára.³³ Az előbb említett vallásos világkép lényegi jegye az a népi hitvilágra³⁴ általában is jellemző sajátosság, hogy a tételes vallásból eredő tanokat, dogmákat, normákat, és a helyi népszokásokból, továbbá a környező népek hitvilágából származó hiedelmeket és rítusokat szervesen ötvözi.³⁵

zás) lebonyolítás és az ezeken az alkalmakon elhangzó vallásos szövegek (imák) és népénekek taníttatása határozta meg. A kérdésről részletesebben lásd Tánczos 1995: 86–91.

²⁷ Marcus Bandinus püspök moldvai tartózkodása idején (1640-es évektől) például mindössze 10 katolikus pap működött Moldvában (Benda 1989: I. 453). Hasonlóképpen, az 1930-as éveket megelőzően csak a plébániákon tartózkodott pap, aki igen ritkán kereste fel a filiákat, ahol a többnyire magyar nyelvű vallási életet a (magyar) deák vezette. „A nagyobb falvakban a pap minden negyedik-ötödik vasárnap mondott misét, a kisebb falvakat pedig csak karácsony, húsvét, valamint a templombúcsúk alkalmával és pünkösöd táján látogatta meg, hogy a közelgő ünnep előtt meggyóntassa a híveket” (Tánczos 1995: 85–86).

²⁸ Tánczos 1995: 82.

²⁹ A népi kultúra sajátosságai kapcsán Tánczos Vilmos úgy fogalmaz, hogy azt „sohasem valami belső megtervezettség, hanem mindig az élet [...], a hiány hívja létre, szívóssága, mobilitása, alkalmazkodó képessége igen nagy” (Tánczos 1996: 227).

³⁰ Tánczos 1996: 230, 239. Vö. Bálint 1943: 103; Orosz 1993: 11.

³¹ Tánczos Vilmos – korábban, a népénekek kapcsán Dobszay László is – kimutatta, hogy a magyar településeken a latinul miséző, románul prédikáló pap és a latinul és magyarul éneklő kántor az 1960-as évekig együtt vezette a falvakban a vallásos kultuszt. Ezt a rendszert a szerző „kettős vallásosságnak”, a 19. századtól a 20. század elejéig terjedő időszakot pedig az „egyensúly korszakának” nevezi (Tánczos 1995: 83; 1996: 195).

³² A Geertz-féle vallásdefiníció azért is idézhető ezen a helyen, mert az a kultúra és a vallás teljes összefonódását hangsúlyozza. A sajátos szociokulturális, vallás- és egyháztörténeti körülmények közepette Moldvában heterogén, (szinkretikus?) vallásrendszer működött, ahol a kultúra szakrális meghatározottságú volt, a vallás pedig kulturális rendszert alkotott (Geertz 1994: 63–104).

³³ Lásd például Veszely – Imets – Kovács 1870.

³⁴ A népi vallásosság meghatározására ezen a helyen nem térek ki. A kérdésről lásd Bartha 1981: 119–126; 1991: 188–201; Bálint 1938: 8–13; Karen Louise 1996; Mohay 1999: 535–548; Pócs 1980: 731–733; Tüskés 1986: 75–113; Vovelle 1990.

³⁵ Vö. Manga 1978: 376. Ezt a szemléletet képviseli a magyar kutatásokban is meghonosodó, a nemzetközi valláskutatásban Charles Stewart, Leonard Norman Primiano, William A. Christian stb. által képviselt helyi vallásparadigma (Hesz 2008: 15–75; Pócs 2008: 279–351).

1884-ben a Ploszkucényben (Ploscuțeni) kántori szolgálatot teljesítő Baka András azt írja Klézse plébánosának, Petrás Incze Jánosnak, hogy „itt a Catholikus vallás egészen enyészetben van feledve [...] a Kereszt vetést is egészen újjá alakították, és az ortodoxok szokásai szerent 5–6 szor is el repetálják, hordozván kezeiket a jobb vállukról a bal vállokra, az–az a jobb utról, a bal utra, vagyis a világosságról a setétségre [...], a vallásról semmi fogalmik nincsen [...], nem a vallásnak hisznek inkább, hanem ezerféle fermekatiának, guruzsolásnak, csudallatos erejű balhitnek, régi rossz szokású babonának”.³⁶ Hogy a moldvai magyarok ezekben az évszázadokban nem a vallásos életet hiányolták vagy nélkülözték, mutatja az is, hogy a különféle intézmények vezetőihez címzett folyamodványaikban sohasem úgy általában papot, úgy általában misét, hanem minden esetben magyar papot és magyar misét követeltek.³⁷ A 18–19. századi Szabófalvát és környékét a magyar követelések (magyar nyelvű pap, magyar nyelvű vallási élet), és a sorozatos lázadások miatt „a misszionáriusok purgatóriumának” nevezték.³⁸ A helyi katolikusok számára a magyar pap iránti igény éppen az egyház „látszat” jelenléte miatt volt meghatározó, hiszen ebben az időszakban az itt élő közösségek számára egyedül az egyház számított valamiféle hivatalos érdekképviselői szervnek, amely a hitélet vezetésén túl igazgatási (például anyakönyvezés), „bíraskodási” stb. feladatokat is ellátott, és szükség esetén állampolgársági, jogi ügyek terén is közreműködött.³⁹

A 19. századi hittérítők toleráns viszonyulása a népi kultúrához azzal is magyarázható, hogy a missziós jelenlét és a missziós tevékenység éppen hogy megtűrtnek számított az ortodox Moldvában, majd a későbbi Romániában.⁴⁰ Az ortodox támadásokkal szemben erősen kiszolgáltatott katolikus misszionának alkalmazkodnia kellett a helyi viszonyokhoz. A románvásári ortodox püspök orvosa, a német származású G. Muher például azonnal a segítségére sietett az északi falvak ka-

³⁶ Vincze 2004: 108. Kiemelés: I. L.

³⁷ Amikor 1646-ban a misszió püspöke a tatrosi katolikusok számára egy olasz szerzetest kívánt küldeni, a helyiek tiltakoztak ellene, mondván: „ne csavargó szerzetest, hanem saját nyelvünkön szóló papot rendeljen ide, aki minket és gyerekeinket a saját nyelvünkön oktathat” (Tóth 1999: 26–27). Zöld Péter 1781-ben a következőket írja „a magyarok hangos óhajtások közt imádkoznak, hogy az Isten igazgassa szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívét, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvüket értő lelkipásztorokat méltóztassék nekik leküldeni” (Zöld 2002: 53). A magyar pap iránti igényt a későbbi évszázadokban is, újból és újból megfogalmazták a moldvai katolikusok, például az 1930-ban XI. Piusz pápához címzett levélben (Vincze 2004: 170–171).

³⁸ Perca 2006: 25.

³⁹ Az egyház ebbéli funkcióiról lásd Tárkány Szücs 1981: 97.

⁴⁰ Ebben az időszakban, Bukarestben, a Dâmbovița újságban (az egykori kultuszminiszter, D. Bolintineanu támogatásával) egy anti-katolikus kampány folyt, ahol a tüntetők nemtetszésüket fejezték ki a román kormány katolikusok érdekeit támogató politikájával szemben. Nicolae Rosetti Roznovanu herceg levélben fordult a moszkvai metropolitához, amiben arról panaszkodott, hogy a román kormány, Alexandru Ioan Cuza-val az élén, kedvező lehetőségeket kíván nyújtani a katolikusoknak, megsértve ezáltal az ortodox egyház érdekeit (Doboș 2002: 97; vö. Bișoc é. n.: 4, 6, 10, 14, 32, 85; Barszczewska 2009: 98).

tolikus lakóinak, akik felláztak az egyházi rendelkezések ellen. Az orvos által megfogalmazott, előbb a Vatikánnak, majd Moldova kormányzójának címzett feljelentésükben a katolikusok arról panaszkodtak, hogy papjaik „megrontották régi szokásaikat”.⁴¹ A magyarul esetleg értő papoknak arra is vigyázniuk kellett, hogy nyilvános tereken ne használják a magyar nyelvet, ugyanis az olasz, lengyel, belga, német származású misszionáriusok „mindenike érdemeket akart szerezni [ti. a Vatikánnál és a Román Államnál] a másik kémlelésével és följelentésével”.⁴² A Szabófalván működő Grácián páter a konfliktusok elkerülése végett még a latin nyelvű bibliai és liturgikus szövegeket is (rögtönzött) román fordításban mondta el a misén.⁴³ A missziós papság tehát sem a vallási műveletlenség felszámolására, sem pedig a helyi lakosság kulturális felzárkóztatására nem fektetett/fektethetett hangsúlyt. Ez nem csak amiatt volt, mert ebben az időszakban – kivált az ortodox egyház ellenkezése miatt – teljességgel bizonytalanná vált a katolicizmus fennmaradása Moldvában (ami bizonytalanságban tartotta a Vatikánt is), hanem azért is, mert az egynéhány évig Moldvában szolgáló idegen misszionáriusok nem érezték saját problémájuknak s így fontos feladatuknak a helyi katolikusok vallásosságát.⁴⁴ Sebestyén Ede 1904-ben közreadott tanulmányában úgy fogalmaz, a Hittérjesztés Szent Kongregációja „soha egy fillérrel, egy lépéssel hozzá nem járult az oláhországi [katolikus] egyház fölvirágoztatásához”.⁴⁵

AZ INTÉZMÉNYESÜLŐ EGYHÁZ ÉS A MODERNIZÁLÓDÓ KATOLICIZMUS

A népi kultúra, népi vallásosság „modernizálásához” a misszió megszüntetésére, az egyház intézményesülésére és a helyben született, helyben képzett papság megjelenésére volt szükség.⁴⁶ A katolicizmus modernizálása céljából létesítettek előbb Szabófalván (1832–1838), majd Jászvásáron (1843; 1886), végül pedig Halasfalván (1897–1948) és Lujzikalagorban (1932) különféle oktatási intézményeket (szeminárium, kántorképző, gimnázium).⁴⁷ Az állami támogatással, egyházi vezetés alatt működő katolikus iskolák célja a román nyelvű, helyi származású klérus és a hozzá közel álló elit kiképzése, valamint a román nyelvű egyházi valláskultúra kialakítá-

⁴¹ Perca 2012: 141.

⁴² A gyanú általában az volt, hogy a magyarul beszélő papot Magyarországról támogatják pénzzel azért, hogy magyar propagandát folytasson a katolikusok körében (Barna 1911: 6).

⁴³ Barna 1911: 6.

⁴⁴ Vö. Orosz 1993: 42.

⁴⁵ Sebestyén 1904: 77.

⁴⁶ Az egyház modernizációs szemléletéről, általános és átfogó jelleggel lásd Altermatt 2001; Morel 2007.

⁴⁷ Az intézmények alapításának körülményeiről részletesebben lásd Bişoc é. n.: 63, 101, 107; Doboş 2002: 93–94, 98, 100, 201; 2004a: 191: 198–199; 2004b: 217–254; Seres 2004: 85–118; 2003a: 129–152; 2003b: 321–349; 2002: 17–47; vö. Domokos 2001: 120; Tánccs 1995: 83.

sa és terjesztése volt. Az egyház és a román kormány között folytatott tárgyalások értelmében a román állam normatív támogatásról biztosította az 1897-ben alapított halasfalvi ferences szemináriumot. A szeminárium cserében eleget tett a kormány követeléseinek, miszerint az intézményben folyó oktatás a román nemzeti érdekek szolgálatába áll. Az egyezmény keretében foglaltak értelmében 1. az oktatás nyelve román, 2. a filozófia és a teológia oktatási nyelve latin lehet, 3. a magyar nyelv oktatása pedig megszüntetendő. Megjegyzendő, hogy a 19. század végétől Magyarországról is érkezik támogatás a jászvásári püspökségre, melynek fejében a támogatottól kérik, tegye lehetővé a moldvai katolikusok és a papnövendékek anyanyelvű (ti. magyar) oktatását. A kérdésre vonatkozó, rendelkezésünkre álló források meglehetősen ellenmondásos feljegyzéseket tartalmaznak. Azt tudjuk, hogy a magyarországi támogatás célba jutott, ám annak igen kicsi a valószínűsége, hogy a magyar nyelv oktatására (valaha is) ténylegesen (is) sor került.⁴⁸ Az egyezmény további feltételei szerint (4.) a szemináriumba csak román állampolgárok kerülhetnek be, (5.) a püspök külföldi szervektől nem fogadhat el támogatást, (6.) a román kormánynak jogában áll felügyelni az első pontban foglalt követelmények betartását. A szeminárium erkölcsi rendjét teljes egészében az egyház határozhatta meg.⁴⁹ Az 1897-ben alapított kántorképzővel a püspökség véget kívánt vetni az Erdélyből érkező kántorok moldvai tevékenységének.⁵⁰ Ehhez hasonlóan, az 1935-ben felállított ferences gimnáziummal a moldvai katolikusok erdélyi iskolákba való áramlását kívánták megállítani. A feljegyzések szerint a katolikusok gyors nyelvi asszimilációja érdekében alapították meg a halasfalvi ferences könyvtárat is.⁵¹ Végeredményben ugyancsak ebből a célból rendezte a Vatikán a romániai katolikus egyház hierarchiáját, melynek során 1883-ban megszüntette a „Vicariatul Apostolic al Valahiei” intézményt, és megalapította az autonóm bukaresti érsekséget, 1884-ben pedig a jászvásári püspökséget.⁵²

A HELYI PAPSÁG VISZONYA A NÉPI KULTÚRÁHOZ

A helyi származású papság közléről, belülről ismerte a helyi hagyományt – ezért is tartotta fontosnak Iosif Camilli püspök a papnevelde (1886) mielőbbi létesítését, ahol a feltörekvő klerikális értelmiség számára az egyházpolitika érdekeit szolgáló neveltetést biztosíthatott.

⁴⁸ Seres 2003b: 329–330.

⁴⁹ Doboş 2004a: 191.

⁵⁰ Bişoc é. n.: 159; Doboş 2004b: 223.

⁵¹ Doboş 2004c: 255; 2004d: 308..

⁵² A jászvásári püspökség kiadásában megjelenő egyháztörténeti kiadványok álláspontja szerint a püspökség megalapítására vonatkozó, a Vatikán és a Román Állam között megkötött egyezmények pontos tartalma nem ismert, a tárgyalásokra a nyilvánosság teljes kizárásával került sor. Bernard Bişoc szerint ezt az eljárást az ortodox egyház ambivalens viszonyulása és politikai érdekeltsége tette indokoltá (Bişoc é. n.: 131, 138, 159). A kérdésről lásd még Pozsony 1996: 82, 85.

„A bennszülött pap jól ismeri saját népének hajlamait, karakterét, szokásait, képességeit, történelmét és nyelvét, ami az idegen papokról nem mondható el, akik mindörökre idegenek maradnak azzal szemben, ami nem az övék, ami nem ők maguk.”⁵³

Az identitásukban átformált, az előmenetel reményében a saját kultúra és anyanyelv „megtagadására” kényszerült helyi papság, a teológiai képzettség tükrében a keresztény tanokkal, az egyházi dogmákkal olykor szembenálló szokásokban az igaz hit „ellenségeit” látta, ezért megszüntetésükön fáradozott.⁵⁴ Ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, a misszionáriusokat felváltó helyi papoknak idegen elődeikhez hasonlóan kevésbé sikerült „saját népük lelkének közelébe férközni”.⁵⁵ A népi kultúra egyes elemeinek a felszámolására irányuló eljárásaik során (már) nem a missziókban használt evangelizációs módszereket (akkomodáció, szubsztitúció, inkulturáció, akkulturáció stb.) alkalmazták,⁵⁶ hanem az ún. „régí tradíció” teljes megsemmisítésének a szándékával léptek fel. A források tükrében ennek kettős oka volt, éspedig, hogy ez a népi kultúra/népi vallásosság pogány, nem-keresztény elemeket is őriz, valamint, hogy magyar nyelvű. Iosif Camilli 1884-ben kiadott körlevelében világosan szembehelyezi egymással a népi kultúrát és a keresztény világképet, figyelmeztetve híveit, hogy a végítéleten nem a tradíciókhoz, hanem az isteni és az egyházi törvényekhez való hűség mértéke szerint ítéltetnek meg.

„Jézus Krisztus nem azt fogja számon kérni tőletek, hogy ti magatok és gyermekeitek az *ősök és az öregek tradíciója* szerint éltetek-e, amihez közületek oly *sokan ragaszkodnak*, és amire oly *sokan támaszkodnak*, csak azért, hogy ne térjenek meg, és ne hagyjanak fel bűnös szokásaikkal. Jézus Krisztus azt fogja számon kérni, hogy ti magatok és gyermekeitek az isteni törvények szerint éltetek-e, úgy, ahogyan azt az egyház közvetítette felétek.”⁵⁷

A helyi népi kultúra és népi vallásosság Moldvában szerves egységet alkotott.⁵⁸ Az egyházi beavatkozás egy olyan tradíció megszüntetésére irányult, amely önmagában nem volt keresztény-ellenes,⁵⁹ ellenben nem tartozott az egyházi kontroll alá, és a magyar nyelv, a magyar nyelvű kultúra természetes közegét alkotta. Minthogy az etnikai/nemzeti jegyeket hordozó anyanyelvű vallásosság a (magyar) tradíció

⁵³ Iosif Camilli 1893-ban közreadott körleveléből (Par. Cat. Vél. Dos. nr. 1/1885. 53. lap).

⁵⁴ Hasonló (történeti) párhuzamokat ismerünk az orosz ortodoxia történetéből is. A bizánci görög papok által vezetett 11–12. századi orosz misszióban csak a görög-szláv kétnyelvű papok (azaz a görög műveltséggel bíró szlávok) tudtak szót érteni a hely lakossággal (Orosz 1993: 44).

⁵⁵ Tánzos 1995: 83.

⁵⁶ A kérdéstről lásd Boda 1994; Kránitz – Szopkó 2001: 13; n. n. 2000: 313.

⁵⁷ Részlet Iosif Camilli 1884. december 8-án kiadott körleveléből (Par. Cat. Vél. Dos. nr. 1/1885. 10. lap). Kiemelések: I. L.

⁵⁸ Vö. Tánzos 1996: 240.

⁵⁹ A népi vallásosság – írja Tánzos Vilmos – „azért sem kerülhetett szembe a hivatalossal, mert nem volt rendszerszerű, nem volt egységes, és többnyire »csak« orális hagyományozódás, szokásszerűsége alapuló kultúra volt, amely semmiképpen nem emelkedhetett egy fejlett ideológia rangjára” (Tánzos 1996: 235).

szerves része volt, az egyház a moldvai katolicizmus „modernizációjára” irányuló beavatkozásai révén, hatékonyabban tudott tevékenykedni magának a magyar tradíciónak a megszüntetése terén is.⁶⁰ Egy a 19. század végén közreadott román tanulmányban azt olvassuk: „a csángók [...] magyar érzelmeikben felvilágosodottak és magyar nyelvüket megőrizték [...]”; román területeken járva azt hiszed, hogy magyar falvakban vagy: a nyelv magyar, a szokások magyarok, még a keresztutakon lévő keresztetek is magyarok”.⁶¹ Tóth István György hívta a figyelmet arra, hogy miután Moldvában a katolikusok nagy többsége magyar volt, a románok a katolikus vallást magyar vallásnak, a katolikus papot pedig magyar papnak nevezték, akkor is, ha adott esetben német volt az anyanyelve.⁶² Más jellegű példát említve: Perka Mihály feljegyzi, hogy az 1831-es szabófalvi felkelést – amit a Szabófalva környékén élő katolikus lakosság robbantott ki – „magyar revolúciónak” nevezték.⁶³

A népi vallásosság „modernizálása” tehát két dolgot jelentett: egyrészt az egyház hivatalos tanainak a terjesztését (a vallási műveletlenség felszámolását), másrészt a népszokások, vagy azok bizonyos elemeinek a megszüntetését, keresztényiesítését. A vallási élet megújításának feladatát az alsópapságnak kellett elvégeznie, amelyet a püspök ebbéli tevékenysége sikeres végzése érdekében teljes hatalommal ruházott fel. 1909-ben kiadott körlevelében Iosif Camilli a következőket közli:

„Lelkiismeretünk, és püspöki kötelezettségeink okán nem tűrhetjük az ilyen cselekedeteket,⁶⁴ meg kell akadályoznunk, és büntetnünk az elkövetőket [...]. Követeljük tehát, hogy Krisztus szolgái, a papok, szüntelen és teljes erőből munkálkodjanak azon, hogy ilyen botrányok ne történhessenek meg [...]. A püspökség nevében [...] [a papok] azonnal szüntessék be az ilyen gyakorlatokat [...]. Levelünket keretik felolvasni a nép előtt vagy a templomban, a papság pedig őrkdjön a benne foglaltak betartása felett.”⁶⁵

1925. május 12-én Alexandru Cisar kötelező érvénnyel előírja a fiataloknak, hogy vegyenek részt a „vallási instrukciók”-nak nevezett hitoktatáson, továbbá szabályozza a közösségi mulatságok lehetséges formáit is.⁶⁶ A papi intézkedések ellen lázadó

⁶⁰ Vö. Tánzos 1996: 238; Tóth 2006: 17. Mindez pedig igazolni látszik azok álláspontját is, akik szerint a moldvai magyar népcsoport románságba történő teljes beolvadását a (római katolikus) népi vallás akadályozta meg (például Veszely – Imets – Kovács 1870: 70). Az egyházi normakontroll kiépüléséről és működéséről lásd Kinda 2010.

⁶¹ Colescu L. tanulmányát Barna Endre idézi (Barna 1908: 15–16).

⁶² Tóth 2006: 16. A jászvásári Nemzeti Levéltárban fellelhető „Pachetul 1078, Documente Catolice” című fondjegyzékben, a jászvásári római katolikus templom és a római katolikus pap következőiesen „ungur” jelzővel szerepel („biserica ungurească”, „preotul ungur”), a „katolikus” kifejezés ritkán fordul elő. A román történész Marius Diaconescu maga is felhívja a figyelmet arra, hogy Moldvában a katolikusokat a középkortól kezdve (egészen a két világháború közötti időszakig) „unguri”-nak nevezték (Diaconescu 2005: 12).

⁶³ Ti. a román közvélemény is (Perka [Perca] 2006: 25).

⁶⁴ Fiatalok által szervezett különféle, a levélben foglaltak szerint „erkölcstelen mulatságok”-ról van szó.

⁶⁵ Par. Rom. Cat. C. 1/1909. 137. lap.

⁶⁶ E szerint a vasár- és ünnepnapitáncot egyetlen helyszínen, a templom vagy a deákház udvarán

lakosok csak levélben, nevük feltüntetésével, bélyeggel ellátott borítékot mellékelve fordulhattak a püspökséghez panaszaikkal, ám a pap személyét és cselekedeteit ecsetelő panaszleveleket a formai követelmények betartása esetén „sem veszik figyelembe, azokat elégetik”.⁶⁷ 1921 februárjában a klézseiek összeütközésbe kerültek a pappal, aki az inzultusok miatt előbb a bákói prefektusnál, majd a jászvásári püspöknél tett panaszt. Válaszul a püspök két hónapra (februártól húsvétig) bezáratta a (klézsei) templomot, a lázadókat pedig nyilvános megtérésükig kiátkozta.⁶⁸

A „testi vágyak mohó kielégítését szolgáló”, a fiatalok tisztaságának és erkölcsének a romlását előidéző kocsmai összejövetelek ellen már az 1870-es évektől kezdődően ismerünk püspöki megnyilatkozásokat. E tárgyban kibocsátott egyik körlevelében (1879) Fidelis Dehm apostoli adminisztrátor úgy fogalmaz: „a legszomorúbb az, hogy mindeme törvénytelen cselekedetek és bűnök kiigazítására tett kísérleteimre a lakosság azt válaszolja: *ezek a mi szokásaink*”.⁶⁹ A papság által legveszélyesebbnek tartott népszokások egyike a magyar nyelvű folklór egyedülálló közegének, életterének számító guzsalyosság volt, aminek a beszüntetésén igen sokat fáradoztak. Forrófalva egykori plébánosa, Iosif Tălmăcel (1920–1924) feljegyzi, hogy hosszú éveken át tartó, kemény erőfeszítésébe került, míg a helyieket az egyház értelmezése szerint pogány, s ekként erkölcstelennek minősülő szokásaikról és a kaláka-összejövetelekről leszoktatta.⁷⁰ Ebbéli tevékenységének sikerességét elsősorban az gátolta, illetve nehezítette, hogy a lakosság nem értette a keresztény tanokat közvetítő román nyelvet. A guzsalyosság beszüntetését elrendelő román nyelvű (érseki) körlevelet (1920) a somoskai származású Minuț János papnak kellett lefordítania magyar nyelvre, mert a hívek nem értették annak tartalmát.⁷¹ Az említett Iosif Tălmăcel feljegyzései szerint a guzsalyosságon egybegyűltek „orgiákat”, „minősíthetetlen beszélgetéseket”, „erkölcsöt rontó”, „szennyes” mulatozásokat, énekléseket stb. tartottak. Naplójából az is kiderül, hogy a helyiek, kivált az idősebbek erősen ragaszkodnak ezekhez a „rég”, „pogány” szokásokhoz.⁷²

lehet szervezni. Az Úr Angyala harangszó hallatán a mulatságnak véget kell vetni, a fiataloknak haza kell menniük (Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 221. lap). A századfordulótól kezdve ismerünk néprajzi feljegyzéseket arra vonatkozóan, hogy az ünnepnapokon szervezett táncmulatságok helyszíne a plébánia vagy a templom udvara volt, ahol a fiatalok a pap, vagy a pap által megbízott személyek felügyelete alatt mulatozhattak (Csűry 1934: 241–255; Perca 2012: 239). Az első világháború éveiben Ulderice Ciopollini apostoli adminisztrátor a táncos mulatságok felfüggesztését követelte a hívektől, mint például az 1917. május 24-én kibocsátott körlevelében (Par. Cat. V. S. 1/1885. 206. lap).

⁶⁷ Par. Cat. V. 1/1926. inv. 1965. 10. lap.

⁶⁸ Coșa 2005: 134. Az ilyen típusú intézkedések gyakorlati következményeinek a felderítéséhez további források megismerése, ill. bevonása szükséges.

⁶⁹ Fidelis Dehm apostoli adminisztrátor 1879-ben kelt nagyböjti körlevele (Arch. Rom. Cat. Buc. Dos. nr. XIII., vol. 1. 6. lap, kiemelés: I. L.). Hasonló tartalmú körlevelet bocsátott ki 1928-ban Mihai Robu püspök is, aki a kocsmák mellett a városi katolikusok számára a mozi és a színház erkölcsöt romboló hatásai ellen is szót emelt (Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 237. lap).

⁷⁰ Coșa 2007: 101–132.

⁷¹ Perca 2012: 50.

⁷² Coșa 2005: 142.

„Szent István [vértanú] ünnepe [...]. A második misét Forrófalván tartottam, de a misén nem énekeltem. A prédikáció rövid volt. A teljes plébániaközösség büntetés alatt áll, ugyanis a forrófalvi és a nagypataki legények nem tettek eleget az advent harmadik vasárnapján meghozott parancsomnak, melyben megtiltottam, hogy karácsony napján felkeressék a lányokat. A két településről messzire visszhangzott a ricsaj és a csujogató. Mindannyian vétkesek, de leginkább az öregek, akik *makacsul ragaszkodnak a rossz szokásaikhoz*. Büntetésképpen a misén nem énekeltem, a mise végén pedig nem adtam keresztdáldást, és vecsernyét sem tartottam.”⁷³

A hosszú évekig tartó sikertelen küzdelem után a plébános „a probléma gyökereit kísérelte meg orvosolni”, komoly áldozatoktól sem visszariadva, mire a lakosok a papot a településről való kitoloncolásával fenyegették meg.

„A plébános maradjon csak meg a parókia és a templom terén belül – idézi a plébános a falusiak vélekedését, majd folytatja – ahol arról prédikálhat, amiről kedve tartja, ne tartsa szemmel azt, ami a faluban zajlik [...], *mi köze a guzsalyosságainkhoz*, és ahhoz, hogy milyenek a lányaink? Minket sem őriztek anyáink, mi sem fogjuk felügyelni lányainkat. Hasonlóképp vélekednek a férfiak is: *ez volt a szokás, így is marad*.”⁷⁴

Az erkölcstelennek minősített szokások gyakorlását szankcionáló egyház nemcsak az érintettek, az elkövetők, hanem gyakran a közösség egészére kiterjesztette a kiszabott büntetést.⁷⁵ 1922 márciusában Alexandru Cisar püspök a trunki (Galbeni) Janos Dobos Martin kántor és a harangozó „erkölcstelen tettei” miatt a helyi papnak megtiltja, hogy az április 23-án esedékes búcsún misét mutasson be, kivéve akkor, ha a vétkesek nyilvános bűnbánatot tartanak, és a kirótt bírságot megfizetik.⁷⁶ A megtérést megtagadókat az egyházfő gyakran kiátkozta, a hívektől pedig azt kérte, ne érintkezzenek a kiátkozottakkal.⁷⁷

A Kákován (Forrófalva, Faraoani) szolgáló Romilla Bonaventura azért tiltotta be a kalákákat, mert ezeken az alkalmakon az egybegyűltek magyar énekeket énekeltek;⁷⁸ azon fiatalok számára pedig, akik nem tudták román nyelven a katekizmust, nem szolgálta ki a házasság szentségét.⁷⁹ A guzsalyosság megszüntetése mellett ugyanis a papság a magyar nyelvű énekek hagyományozódásának megtörésén is fáradozott. 1925-ben a papok megyei színódust tartottak Bákóban, ahol egyebek mellett a magyar nyelvű egyházi népénekek kérdéséről cseréltek véleményt. A papság megosztottságot tanúsított a kérdésben, a többség a magyar énekek engedélyezése mellett érvelt.⁸⁰ Nem így a már sokat emlegetett Iosif Tălmăcel,

⁷³ Coșa 2005: 135–136. Kiemelések: I. L.

⁷⁴ Coșa 2005: 143. Kiemelések: I. L.

⁷⁵ A megsejtett leány egyházi büntető rítusairól összefoglaló jelleggel lásd Ilyés 2004: 59–80.

⁷⁶ Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 206. lap.

⁷⁷ Ilyen volt például a tatrosi Stefan Bran kántor esete Alexandru Cisar püspök exkommunikáló levelében (Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 211. lap).

⁷⁸ Perca 2012: 317.

⁷⁹ Vincze 2004: 204.

⁸⁰ Coșa 2007: 122; Perca 2012: 51.

aki az eseményről a következőket jegyzi fel: „1925. október 22. A mai napon részt vettem Bákóban a megyei szinóduson [...]. A délután folyamán a plébániák egységes vezetéséről és a magyar nyelvű énekek liturgiában való használatáról tanácskoztunk. Némely paptárs azon a véleményen volt, hogy magyar nyelvű legyen az ének a misén, hogy a hívek maguk is énekelhessenek; mások azt hangsúlyozták, hogy az Egyház parancsától nem szabad eltérni mindaddig, míg a püspök nem adja meg hozzá az engedélyt. Vigyázni kell arra, hogy ezzel az engedménnyel ne teremtsünk precedenst. Ugyanis *ez a nép halálosan ragaszkodik ehhez a korcs, romlott magyar nyelvhez, úgyszintén a romlott régi szokásaihoz* is. Ha engedünk, rákapnak, egyre többet akarnak majd, némelyik már most azt mondja: *Magyarországról hozzanak papot*.”⁸¹

„Egyesek [ti. a forrófalviak] rendkívül szemtelenül viselkedtek, kikérték maguknak: miért nem énekelhetnek magyarul a misén? Befogtam a szájukat az Egyház törvényeinek az idézésével.”⁸²

A 20. század eleji Moldvában a magyar nyelv maga is olyan „pogány” és „eretnek” hagyomány továbbélését támogató „közegnek” minősült, amit a papság egy része a katolikus egyház hivatalos hittételeinek védelme érdekében igyekezett háttérbe szorítani. Egy titkosszolgálati jelentésben olvassuk, hogy a moldvai katolikusok, „akárha tiltott gyümölcsöt kóstolgatnának, úgy használják a magyar nyelvet [...], az állam és az egyház által teljesen elnyomott nép minden keserűségét úgy fojtja el, hogy a tiltott nyelven beszél”.⁸³ Minthogy a magyar nyelv és a magyar nyelvű paraliturgikus vallási szertartások szorosan kapcsolódnak a deákok/kántorok tevékenységéhez, működésük fokozatos megszüntetésére is figyelmet fordítottak.⁸⁴ Ezen túlmenően, az egyház minden olyan külső orgánumhoz való hozzáférést is igyekezett meggátolni, amely a magyar lakosság etnikai identitására pozitív hatással lehetett volna. 1902-es rendeletében Dominic Jaquet felhívja a papok figyelmét arra, hogy minden eszközzel harcoljanak a bukaresti *Magyar Újság* elterjedése ellen a rájuk bízottak körében, mert az a vallás iránti indifferenciát propagálja az emberek között. A püspök azt is leszögezi, hogy bár az Egyház misz-

⁸¹ Coşa 2007: 122. Kiemelések: I. L.

⁸² Coşa 2005: 149. A 19. század végén kiadott körlevelében Iosif M. Malinowski apostoli adminisztrátor részletesen közli az érintettekkel a liturgián használható énekekre vonatkozó egyházi törvényt. Eszerint a liturgián csak latin nyelvű énekek hangozhatnak el, a liturgián kívüli vallásos eseményeken a helyi szokások szerint kell eljárni (Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 72. lap). Az imahagyomány nyelve és a hagyományhoz való viszonyulás vizsgálata során Tánzos Vilmos kimutatta, hogy a vallásosság kétnyelvűvé válása elsősorban a liturgikus szertartások és szövegek területét érintette. Magának a hagyománynak a radikális megváltoztatása már az egyházi és az állami rendszerek modernizációs kísérleteivel és folyamataival magyarázható (Tánzos 2001: 259, 261).

⁸³ Olti Ágoston közlése. Idézi Perca 2012: 18.

⁸⁴ A kérdéstről részletesen lásd Tánzos 1995: 82–98; vö. Balázs 1949: 15. A katolikus vallás elválasztása a magyar nyelvtől a 19. század elejétől nyomon követhető (Domokos P. P. 2001: 107; Iancu 2012: 479–505).

sziója a lelkek üdvösségre vezetése, küldetésétől idegenek a nyelvi, a faji, a területi és a politikai kérdések, a hit, a tanítás egysége felett ellenben őrt kell állnia, az igaz hit épségét veszélyeztető tévedések ellen szót kell emelnie.⁸⁵

A guzsalyosság és a magyar nyelv háttérbe szorítása mellett az egyház a helyi kultúra egyéb területeit is igyekezett megreformálni. Az első moldvai származású püspök, a szabófalvi Mihai Robu 1928 márciusában kiadott körlevelében például az öltözködés keresztény szabályait fektette le a városokban lakó katolikusok számára.

„Különösen a nők vigyázzanak arra, hogy ruházatukkal ne botránkoztassanak meg másokat, sem az utcán, sem a templomban [...]. Tegyenek tanúbizonyságot az illedelmességről. Se mellük, se karjuk ne legyen fedetlen; ne viseljenek átlátszó anyagból készített ruhát; szoknyájuk bokáig érjen; lábszárunk ne látszódjon ki; az öltözet szabása olyan legyen, hogy az a női test formáját elfedje [...]; minden bűn, amit illemtelen, kirívó ruházatukkal követnek el, az ő fejükre száll.”⁸⁶

Az egyház az ún. kerpa (kerparuva/fejkötő) viselése ellen is rendszeresen felszólalt, kivált betegségek, járványok idején, különféle büntetéseket helyezve kiállításba azok számára, akik nem tartják be a rendeletekben foglalt előírásokat.⁸⁷ A már említett Romilla Bonaventura „nem egy ízben letépte az ősmagyar mintájú kendőt a magyar asszonyok fejéről a nyílt utcán”.⁸⁸ A (mágikus) népgyógyászati hagyomány szerint gyógyító helyi specialisták tevékenységét az egyházi vezetők tiltották, illetve büntették.

„A gyászmisén a halálra való lelki felkészülés fontosságáról és a varázslás ellen prédikáltam. Két nappal később megtudtam, hogy ez a szerencsétlen öregasszony éppen varázslás közben hunyt el. Ha én erről a temetés előtt értesülök, még azt sem engedélyeztem volna, hogy a kántor temesse el.”⁸⁹

Végül, ugyancsak a helyi papság megjelenéséhez köthető az a missziós gyakorlatról egyébként nem idegen eljárás,⁹⁰ miszerint a keresztény tanok „megtisztításának”, modernizálásának egyik záloga a helyi vallásosság írott emlékeinek, a(z anyanyelvű) vallásos tárgyaknak a megsemmisítése.⁹¹ A misszió apostoli ad-

⁸⁵ Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 64. lap.

⁸⁶ Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 237. lap. 1930. május 31-én Mihai Robu újabb, az öltözködés módját szabályozó levelet küld plébániáira, amit minden templom hirdetőfalára ki kellett helyezni (Par. Rom. Cat. V. S. 1/1843. vol. II. 1843–1943. 244. lap).

⁸⁷ Aki nem hagyott fel a – járványbetegséget terjesztő – fejkötő viselésével, az sem ünnep- sem hétköznap nem mehetett be a templomba, nem lehetett keresztSZÜLŐ stb. (Par. Rom. Cat. C. 1/1914. 132). Lásd még az 1917-ben, hasonló célból kiadott körlevelet (Par. Rom. Cat. V. S. 1/1899. dos. nr. V. 3. lap). A kerpaviseletről korabeli fényképeket közöl Domokos P. P. 2001: 193).

⁸⁸ Németh Kálmán pap 1940-ből származó feljegyzése. Közli: Vincze 2004: 215.

⁸⁹ Ez a folyamat már a 19. század közepén elkezdődött (Tánczos 1995: 82–98; Coşa 2005: 158).

⁹⁰ A magyar nyelv és a magyar nyelvű könyvek elleni politikai harc nyomait a 19. században is megtaláljuk (Perca 2012: 22). A 19. századi nyelv(politika)i viszályokról lásd Iancu 2012: 479–505.

⁹¹ A bennszülött népek írásos emlékeinek az elpusztítása a hittérítő misszionáriusoktól nem volt idegen. Az aztékok példája pl. azt mutatja, hogy a misszionáriusok a helyi kódexek kézirásaiban magát a Sátánt látták (Vezérfi 1964: 105).

minisztrátora, Iosif Camilli (1904–1915) püspök 1889-es, majd 1904-es dekrétumában betiltotta ugyan a magyar, illetve kétnyelvű könyvek templomi használatát, továbbá előírta, hogy az egyházmegye területén az egyház és a vallás nyelve egyedül a román lehet, arról csak a 20. század első felétől van adatunk, hogy ezeket a kiadványokat a helyi papság fizikailag is elpusztította.⁹² Forrófalva plébánosa kitépte hívei kezéből a magyar imakönyveket, mondván: „ilyen imakönyvet nem szabad kézbe venni, azt el kell égetni és aki hozza [ti. a templomba] azt jelenteni kell a csendőrnök”.⁹³ Minthogy korábbi katolikus kiadványok megsemmisítéséről van szó, ebben az eljárásban nem a pogányság és a kereszténység harcát látjuk megnyilvánulni, hanem a román nyelvű vallási kultúra elterjesztését biztosító körülmények előkészítését.

A NÉPI KULTÚRA TERMÉSZETE

A népi vallásosság „természetéhez” tartozik, hogy a benne élők a vallási ismeretek többségét a vallásgyakorlat útján szerzik meg, továbbá, hogy a személyes hit szempontjából másodlagos, hogy a vallásosság alapjait képező ismeretek teológiailag mennyire helytállóak. Ezek az ismeretek a hagyományos világkép részévé válnak, sajátos – a vallás és a néphit szimbiózisából összeálló – világképet alkotva.⁹⁴ Ezt a harmóniát, koherenciát a vallási ismeretek direkt oktatása révén az egyház hierarchikus dogmatikája ugyan megtörte, ám mindez a vallási tanok lokális színezetűvé válását nem befolyásolta.

„Ez a nép rendkívül elmaradott [...] – írja Iosif Tălmăcel. Azt hiszik, ünnepnapokon fakultatív a misén való részvétel [...], bezzeg az ünnepnapi mulatozások és kocsμάzások el nem maradhatnak. [...] Nagypatakon sajnálták megfizetni a temetés stóladíját, bezzeg a torra nem sajnálták a pénzt, még egy ökröt is megvásárolnak ilyen alkalmakra.”⁹⁵

Az egyházi szolgáltatások nem pótolhatták azokat a társadalmi és közösségi funkciókat, amelyeket az anyanyelvű néphagyományban gyökerező rítusok töltöttek be.⁹⁶ A guzsalyosságok alkalmával például nem csak táncmulatsággal egybekötött párválasztó stb. éneklés és mesélés zajlott. Ilyen alkalmakkor az egybegyűltek a közösség (és a tágabb környezet) legaktuálisabb ügyeit is megtárgyalták, egy-egy kérdésben kollektív döntést hoztak, és ami igen lényeges, megosztották egymással az élet különféle területein szerzett tapasztalataikat, élményeiket stb. Az egymásra utalt lakosok számára a néphagyományban élő erkölcs- és normarend, jogszokás

⁹² Tánzos 1995: 97–98.

⁹³ Vincze 2004: 215.

⁹⁴ Bartha 1981: 121; 1991: 196. Vö. Klaniczay 1975: 469.

⁹⁵ Iosif Tălmăcel plébános naplójából (Coşa 2005: 150).

⁹⁶ Vö. Bartha 1981: 124.

pótolta a magyar falvakban ebben az időszakban hiányzó állami, adminisztratív szervek (tanács, csendőrség, iskola) által közvetített jogrendet is. A „szinkretizmus” felszámolására olyan időben és olyan népi vallásosság esetén tettek kísérletet, amikor az inkulturáció és a helyi szokások keresztényiesítése, azaz a két hagyomány összefonódása már végbement.⁹⁷ Minthogy a népi vallásosság összhangban volt a tradicionális kultúra egészével, a vallásos igények kielégítése is e kultúra, azaz a néphagyomány talaján ment végbe. Az egyházi beavatkozás a „rég”i, saját hagyományokat fenntartó, és a katolikus hittételeket ötvöző népi kultúrát egészen „megreformálni” nem tudta, ám a beavatkozás hatására az egymásból táplálkozó, egymást formáló hagyományok között törés következett be.⁹⁸

ÖSSZEGZÉS

Bár a helyi hagyományok modernizációjára és a magyar nyelvű vallásosság beszüntetésére irányuló kísérlet sikeressége felől semmi kétségünk nem lehet, a katolikus közösségek történeti tapasztalatait, világképét hordozó és hagyományozó szokások, valamint a sajátos moldvai katolikus paraszti mentalitás teljes szublimálása nem következett be. A moldvai katolikusok körében végzett recens kutatások például továbbra is archaikus, középkori vonásokat őrző stb. jelzőkkel illetik a közösségek (mai) vallásosságát. A népi kultúra és a helyi közösségek hagyományformáló ereje nem gyengült. Mindeközben – a globális folyamatok hatására – a katolikus egyház térvesztése, a vallási pluralizmus erősödése, az egyháztól való elhatárolódás, vagy a vallásos élet teljes felhagyása egyre jellemzőbb Moldvában is. Mindez pedig azt mutatja, hogy a moldvai katolikus lakosság részben passzív elszenvedő, részben aktív szereplő, alakító tényező, a helyi katolicizmus történetét meghatározó, a helyi népi kultúrát formáló tényezők között. A mai moldvai népi vallásosság jó példa annak megfigyelésére is, hogy a legitim hatalmak (egyház, állam) és az általuk létrehozott törvények bár számos területen megszüntetik a népi kultúra „bevált” szokásait, a teljességre törekvő rendszerekben akadnak/maradnak olyan területek, ahol a helyi társadalmak belső öntörvényű működése révén kialakult íratlan, élő szokások élnek, élhetnek tovább,⁹⁹ illetve jönnek létre, napjainkban is.

⁹⁷ A szenteltvíz például a gazdálkodás különféle területein gyakorolt rítusok egyik elemévé vált, de nem semmisítette meg a rítusok korábbi elemeit (ráolvasás, gesztus, hiedelem stb.).

⁹⁸ Az egyházi intézmény és a papság állandó jelenléte következtében a közösségek számára egyre világosabbá vált az egyház által hivatalosan képviselt, az egyház által meghaladott és a népi hitvilágból fennmaradt szokások, hiedelmek közötti határ.

⁹⁹ Tánczos 1996: 228, 234.

IRODALOM

ALTERMATT, Urs

- 2001 *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúratörténete.* Budapest: Osiris Kiadó.

BALÁZS Péter

- 1949 Vatikáni janicsárok rabságában. *Utunk* IV. 5. 15.

BARNA Endre

- 1908 *Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok.* Kolozsvár: K. n.
1911 Etelközi levelek. *Budapesti Hírlap* XXXI. 15. 6–7.

BARSCZEWSKA, Agnieszka

- 2009 A moldvai csángók identitása (1860–1916). In Diószegi László (szerk.): *Moldvai csángók és a változó világ.* 103–122. Budapest – Szombathely: Teleki László Alapítvány – Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ.

BARTHA Elek

- 1981 Népi vallásosság és paraszti műveltség. *Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve.* 24–26. 119–126.
1991 A népi vallásosság. In Gesztelyi Tamás (szerk.): *Egyházak és vallások a mai Magyarországon.* 188–201. Debrecen: Debreceni Egyetem Klasszika Filológia Tanszék.

BÁLINT Sándor

- 1938 A magyar vallásos néprajz körvonalai. In Bálint Sándor: *Népünk ünnepei.* 5–85. Budapest: K. n.
1943 Liturgia és néphagyomány. In Bálint Sándor: *Sacra Hungaria.* Kassa: K. n.

BÁRTH Dániel

- 2005 *Esküvő, keresztelezés, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon.* Budapest: MTA – Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport.
2010 *Benedikció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon.* Budapest– Pécs: L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.

BENDA Kálmán

- 1989 *Moldvai csángó-magyar okmánytár* I–II. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

BITAY Árpád

- 1928 Moldvai magyar kath. egyházfőgondnokság létesítési terve 1700 tájt. *Erdélyi Irodalmi Szemle* V. 1–4. 117–119.

BODA László

- 1994 *Inkultúráció, egyház, Európa. Az Evangélium és a kultúrák átültetése.* Budapest: Mundecon Kiadó.

BOROS Fortunát

- 1927 Berkus János moldvai följegyzései a XVII. század végén. *Erdélyi Irodalmi Szemle* IV. 62–69.

COŞA, Anton

- 2005 Un izvor inedit privind catolicii din Moldova: „Ziarul parohiei Faraoani”. *Anualul Muzeului Etnografiei al Moldovei* V. 131–166. [Egy ismeretlen forrás a moldvai katolikusokról. „A forrófalvi plébánia újsága”. A Moldvai Néprajzi Múzeum Évkönyve V.]
2007 *Catolicii din Fărăoani.* Oneşti: Editura Magic Print. [A forrófalvi katolikusok.]

CSÚRY Bálint

- 1934 Úti benyomások a moldvai magyarok (csángók) közt. *Debreceni Szemle* VIII. 6. 241–255.

DIACONESCU, Marius

- 2005 A moldvai katolikusok identitáskrizise a politika és a historiográfiai mítoszok között. In

- Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. 9–20. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.
- DOBOȘ, Dănuț
- 2002 Proiecte privin înființarea unui seminar în Moldova. *Buletin Istoric* 3. 93–104. Iași: Editura Presa Bună. [A moldvai szeminárium alapításának a tervei. Történeti Szemle 3.]
- 2004a Seminarul franciscan din Hălăucești (1897–1948). In Doboș, Dănuț – Văcaru, Silviu (ed.): *Hălăucești. Sat de veche tradiție cultural-religioasă*. 189–216. Iași: Editura Sapientia. [Halasfalva. Ősi vallási és kulturális hagyományokkal rendelkező falu.]
- 2004b Școala de dascăli din Hălăucești. In Doboș, Dănuț – Văcaru, Silviu (ed.): *Hălăucești. Sat de veche tradiție cultural-religioasă*. 217–254. Iași: Editura Sapientia. [Halasfalva. Ősi vallási és kulturális hagyományokkal rendelkező falu.]
- 2004c Gimnaziul Franciscan. In Doboș, Dănuț – Văcaru, Silviu (ed.): *Hălăucești. Sat de veche tradiție cultural-religioasă*. 255–262. Iași: Editura Sapientia. [Halasfalva. Ősi vallási és kulturális hagyományokkal rendelkező falu.]
- DOMOKOS Mária
- 1998 Zöld Péter moldvai jelentései. *Ethnographia* CIX. 1. 267–284.
- DOMOKOS Pál Péter
- 2001 *A moldvai magyarság*. 6. kiadás. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
- GEERTZ, Clifford
- 1994 A vallás mint kulturális rendszer. In Geertz, Clifford: *Az értelmezés hatalma*. 63–104. Budapest: Századvég Kiadó.
- GEGŐ Elek
- 1838 *A' moldvai magyar telepekről*. Buda: K. n.
- HESZ Ágnes
- 2008 Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilág-képzetek Hidegségen. In Pócs Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni”*. *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. 15–75. Budapest – Pécs: L'Harmattan – Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- IANCU Laura
- 2012 Nyelvpolitikai viszályok összefüggései a vallási műveltséggel és a vallásos tudattal a moldvai magyar katolikusoknál. In Pócs Éva (szerk.): *Szent helyek, ünnepek, szent szövegek. Tanulmányok a romániai magyarság vallási életéből*. 479–505. Pécs – Budapest: PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó.
- ILYÉS Sándor
- 2004 Fekete kereszt alatt. A megesett leány büntetőritusainak szimbolikája a moldvai csángóknál. In Tanczos Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből*. 59–80. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.
- KAREN LOUISE, Jolly
- 1996 *Popular religion in late Saxon England*. USA: The University of North Carolina Press.
- KINDA István
- 2010 *Ellenőrzött közösségek. Szabályok, vétkek és büntetések a moldvai csángó falvakban*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
- KLANICZAY Gábor
- 1975 Raoul Manselli: A „népi vallásosság” a középkorban: *Nuova Rivista Storica*, 1974. *Századok* 109. 2. 468–470.
- KRÁNITZ Mihály – SZOPKÓ Márk
- 2001 *Teológiai kulcsfogalmak szótára*. Budapest: Szent István Társulat.
- MANGA János
- 1978 A hitvilág és a hitélet változása. In Bodrogi Tibor (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. 375–412. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- MOHAY Tamás
1999 A népi vallásosságról. *Magyar Tudomány* XLIV. 5. 535–548.
- MOREL, Julius
2007 *Radikális egyházreform. A katolikus egyház válsága az 1950-től napjainkig tartó időszakban, megújulásra ösztönző tények és vallásszociológiai elemzések.* Budapest: Balassi Kiadó.
- NAGY Mihály Zoltán – OLTÍ Ágoston (szerk.)
2009 *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez, 1944–1953.* Csíkszereda: Pro-Print.
- N. N.
2000 Inkulturáció. *Magyar Katolikus Lexikon* V. 313. Budapest: Szent István Társulat.
- OROSZ György
1993 A pogány-keresztény vallási szinkretizmus kérdései a nagyorosz egyházi népének tükrében. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó. /*Studia Academiae Nyíregyháziensis* II./
- PERCA Mihai
2006 Szabófalvi események. In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók.* 19–25. Budapest: Teleki László Alapítvány.
2012 *Rădăcini. Despre maghiarii din Moldova (ceangăii).* [Gyökerek. A moldvai magyarokról (csángók)]. Săbăoani: K. n.
- POZSONY Ferenc
1996 Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban. In Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei.* 173–179. Miskolc: Herman Ottó Múzeum.
- PÓCS Éva
1980 Népi vallásosság. *Magyar Néprajzi Lexikon* III. 731–733. Budapest: Akadémiai Kiadó.
1984 Egyházi benedikció – paraszti ráolvasás. In Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia.* 109–137. Budapest: MTA – Néprajzi Kutató Csoport.
2008 „Rajtunk is történt nagy csoda”. Beszélgetések és elbeszélések a természetfeletről. In Pócs Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni”. Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. 279–351. Budapest – Pécs: L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék.
- RADCLIFFE-BROWN, Alfred Reginald
2004 *Struktúra és funkció a primitív társadalmakban.* Debrecen: Csokonai Kiadó.
- SERES Attila
2002 „Csángómentés” Moldvában a XIX–XX. század fordulóján. *Pro Minoritate* IV. 4. 17–47.
2003a Moldvai csángók és az anyaország az „első nagy verekedés” idején. *Limes* 3. 129–152.
2003b „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható.” Források a moldvai magyarság anyanyelvi egyházi oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a papi képzésben, a XIX. század végén. In Újvári Gábor (szerk.): *Lymbus 2003. Magyarságtudományi Forrásközlémények.* 321–349. Budapest: Balassi Bálint Intézet – Magyar Országos Levéltár – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság – Országos Széchényi Könyvtár.
2004 A magyarországi segélyezés szerepe a moldvai csángók egyházi oktatásában a XIX. század végén. *Székelőföld* VIII. 6. 85–118.
- SEBESTYÉN Ede
1904 *A romániai magyarok élete.* Budapest: K. n.
- SZŐCS János
2002 Zöld Péter élete és munkássága. Pater Zöld. *Bibliotheca Moldaviensis.* 5–48. Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal.

TÁNCZOS Vilmos

- 1995 „Deákok” (parasztkántorok) moldvai fálvakban. *Erdélyi Múzeum* LVII. 3–4. 82–98.
 1996 *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. Kolozsvár: KOM-PRESS, Korunk Baráti Társaság.
 2006 A moldvai csángók asszimilációja történeti perspektívában (szempontok, források, kutatási feladatok). In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. 27–46. Budapest: Teleki László Alapítvány.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

- (1981) 2003 *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Akadémia Kiadó.

TÓTH István György

- 1999 Csángó hétköznapiak a 17. században. *Rubicon* X. 9–10. 26–29.
 2006 A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a 17. században. In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. 11–17. Budapest: Teleki László Alapítvány.

TÜSKÉS Gábor

- 1986 A népi vallásosság kutatása Európában. Tudománytörténeti vázlat. *Ethnographia* XCVII. 75–113.

VARGA Andrea

- 2006a A moldvai római katolikusok oktatásának kérdései és a helyi közigazgatás 1859–1920 között. In Diószegi László (szerk.): *Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák. A moldvai csángók*. 71–76. Budapest: Teleki László Alapítvány.
 2006b Moldvai katolikusok a Vatikán és a Szekuritáte között. In Diószegi László (szerk.): *Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák. A moldvai csángók*. 157–161. Budapest: Teleki László Alapítvány.

VINCZE Gábor (szerk.)

- 2004 *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához*. Budapest: Teleki László Alapítvány – Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.

VESZELY Károly – IMETS Fülöp Jákó – KOVÁCS Ferencz

- 1870 *Vészely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban*. Maros-Vásárhely: K. n.

VEZÉRFI Károly

- 1964 Madonnák egymás ellen: A közép-amerikai szinkretizmus kialakulásáról. *Világosság* 5. 2. 103–107.

VOVELLE, Michel

- 1990 Popular Religion. In Michel Vovelle: *Ideologies and Mentalities*. Cambridge: Cambridge University Press.

ZÖLD Péter

- 2002 *Pater Zöld*. Bibliotheca Moldaviensis. Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BIȘOC, Bernard

- é. n. Ierarhia catolică a Moldovei I–III. Archivele Naționale ale Statului, Filiala Bacău. Colecția de Manuscrise. [A moldvai katolikus hierarchia. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye. Kézirattár.]

CIOCAN, Ion

- é. n. Monografia creștinilor catolici din jud. Roman. Dupa datele culese in 1903–904. Roman. Archivele Naționale ale Statului, Filiala Piatra Neamț. Colecția de Manuscrise. [A Ro-

- mánvásár megye katolikusainak a monográfiája. 1903–904 között gyűjtött adatok alapján. Nemzeti Állami Levéltár, Karácsonykő megye. Kézirattár.]
- Archiepiscopia Romano Catolică București Parohia Catolică Bacău. Dos. nr. XIII., vol. 1. Pastorale și circulare de la superiorii bisericești, 1872–1894. [Bukaresti Római Katolikus Érsekség Bákó Plébániája. Püspöki körlevelek. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]
- Parohia Catolică Văleni. Dos. nr. 1/1885. Corespondență privitoare la pastoralele superiorilor bisericești, 1885–1960. [Valeni Katolikus Plébániája. Püspöki körlevelek és levelezések. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]
- Parohia Romano Catolică Valea Seacă 1/1843. Corespondență pastorală, vol. II. 1843–1943. [Bogdánfalva Római Katolikus Plébániája. Levelezés. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]
- Parohia Romano Catolică Cleja Jud. Bacău 1/1909. Dosar Corespondență Diversă pe anii 1909, 1910, 1911, 1912, 1913. [Klézse Római Katolikus Plébániája. Vegyes levelezés. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]
- Parohia Catolică Văleni 1/1926. Inventar 1965. Corespondență interparohială afară de cea matrimonială, 1926–1963. [Valeni Katolikus Plébániája. Plébániaközi levelezés, kivéve a házasság-ügyeket. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]
- Parohia Romano Catolică Cleja Jud. Bacău 1/1914. Corespondență diversă pe anii 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919. [Klézse Római Katolikus Plébániája. Vegye levelezés. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]
- Parohia Romano Catolică Valea Seacă 1/1899. Dos. nr. V. Dispozițiunile autorităților bisericești în legătură cu exercitarea cultului, 1899–1944. [Bogdánfalva Római Katolikus Plébániája. A kultusz gyakorlására vonatkozó egyházi rendelkezések. Nemzeti Állami Levéltár, Bákó megye.]

Laura Iancu

**Ecclesiastical-political aspects of the 'renewal' of folk religion in Moldavia
at the beginning of the 20th century**

The author presents the ecclesiastical-political background of the institutionalisation of the Roman Catholic Church at the end of the 19th century and the reform endeavours taking place after the establishment of the Catholic episcopate in Iași. The study relies upon the investigation of archival Moldavian sources so far unexplored in Hungarian ethnography and provides data to the reconstruction of the process in course of which the liquidation of Hungarian folk culture (strongly related to Hungarian mother tongue and folk piety) along with the Hungarian-Romanian language shift started in Moldavia. A means of withering of folk culture (that had been formed in a missionary framework determining the everyday practice of Catholic communities) was the dissemination of official religious views, i.e. the termination of religious 'illiteracy'. The modernisation of folk Catholicism was performed by priests who had been born and trained in the region, knowing well the Catholic communities and local cultures and serving the political interests of the Church supported by the various decrees of church leaders. Under the impact of systematic interventions, the folk piety of Roman Catholics in Moldavia has changed in a number of aspects, but the importance of traditional folk customs is still determinative in bilingual communities where peasant lifestyle has been preserved.